

ЗДОБУТКИ І УРОКИ ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

БОЙКО Ігор Йосипович,

*д.ю.н., професор, завідувач кафедри історії
держави, права та політико-правових
учень Львівського національного
університету ім. Івана Франка*

У цьому році виповнюється сто років з часу проголошення ЗУНР, яка займає важливе місце в історії національного державотворення. Сьогодні важливим завданням є показати, що Україна має власну багатовікову історію державотворення, власні державотворчі традиції, які формувалися упродовж багатьох століть, що творцем Української державності був і є український народ, і що він є джерелом влади. Варто пригадати з нашої давнішої історії, що на відміну від таких країн Європи, як Франція чи Іспанія, український народ з IV ст. осів на території східно-європейської рівнини між Дністром і Дніпром, його притоками на межі античного західного світу і кочового східного степу. І ця обставина зробила Український народ і орачем-землеробом, співтворцем європейської цивілізації, і воїном, оборонцем власної території від постійних зазіхань кочових ординців та агресивних сусідів. Ось ця обставина і визначила історичну долю українців: вони завжди перебували і перебувають на розпутьях двох цивілізацій – Сходу і Заходу. Між двох мечів. Через те державницьке існування українського народу постійно перебувало під загрозою і сьогоднішня агресія Російської Федерації проти України є цьому свідченням. І все-таки українці – народ з давньою державницькою історією [1]. Історія України – це фактично історія національно-визвольної боротьби українського народу за свою державу. Ця боротьба була спрямована на звільнення українського народу з-під іноземного панування та здобуття національної державної незалежності. Генетична пам'ять українського народу зберігала в собі зерна власного державницького існування. У періодизації історії Української держави можна виділити такі періоди її становлення і розвитку: Перший період – Антська держава, київська княжа держава – Україна-Русь, Галицько-Волинська держава. Сімсотлітній період існування Києво-Руської держави – України-Руси та Галицько-Волинської держави став могутнім фундаментом становлення української держави, а також основою для духовного і державницького відродження народу у XVI-XVIII ст. Другий період – Козацько-Гетьманська держава, яка залишила у спадщину українському народові величезні державницькі традиції і досягнення в тому числі і у галузі права, які стали акумулятором відродження національної державницької ідеї у XIX і XX століттях. Як і за часів козаччини політичні діячі спиралися на традиції Київської Русі і Галицько-Волинської держави, так і в новітній історії XIX-XX століття Гетьманщина стає основою нового державницького відродження. Усвідомлення спадкоємності державницького життя давало новому поколінню українських політичних діячів впевненість у правоті свої державницьких домагань. Третій період – УНР за Центральної Ради, Українська Держава за П. Скоропадського, УНР за Директорії та ЗУНР. Четвертий – Сучасна Українська держава. На жаль, були періоди, коли Українська державність була перервана і її територія перебувала у складі іноземних держав. Чому так складалося? Вважаю, що однією з причин втрати Україною своєї державності було надмірне втручання іноземних держав, які мали свої плани та інтереси щодо українських земель.

Політика, яку проводили поневолювачі українських земель, переважно негативно позначалася на етнічній свідомості українців. Проте українці, перебуваючи у цих складних умовах, вистояли, зберегли свою національну ідентичність і волелюбність, завжди прагнули мати свою державу, а в часи її відсутності піднімалися на боротьбу за її відродження. Як і інші європейські народи, українці із сивої давнини цінували особисту свободу та право діяти відповідно до своєї совісті і здорового глузду, жити у любові до ближнього. Багатовікова історія української нації є також відображенням глибокої криниці мудрості, яка дійшла до нас через тисячоліття мовою обрядів, традицій, звичаїв, правосвідомості, пам'яток права. Про щирість, доброзичливість, миролюбність, працьовитість, гуманність та інші характерні риси українців можна дізнатися з етнографічних описів українських і зарубіжних дослідників, правових пам'яток [2, с. 7]. Упродовж своєї історії українці сформували демократичний світогляд та особливу політико-правову свідомість, яка відображає прагнення до упорядкованості, справедливості і демократичності у відносинах між людьми, а також прагнення мати власну державу.

У тисячолітній історії державотворення українського народу важливе місце займає відновлення національної державності у період визвольних змагань у 1917 – 1923 рр.

Однією з найбільш важливих подій визвольних змагань на початку ХХ століття було проголошення 1 листопада 1918 р. у Львові Української держави, яка 13 листопада 1918 р. отримала назву Західно-Українська Народна Республіка [3]. Це була знакова подія у тисячолітній історії національного державотворення, яка свідчила про реалізацію українським народом свого права на політичне самовизначення і відповідала тогочасним європейським і світовим стандартами і традиціям, які визнавали право народу на самовизначення. ЗУНР була повноцінною державою, яка забезпечувала цілісність тогочасного українського народу, його функціонування та розвиток шляхом управління та координації інтересів різних соціальних груп. Ознаками відродженої Західно-Української Народної Республіки були: наявність власної території, на якій упродовж тисячоліть проживав український народ; було демократично сформовано і діяли органи публічної влади, які виконували свої функції і поширювали свою владу щодо громадян, які проживали на території ЗУНР; наявність суверенітету, права, мови, державних символів, власної назви.

Проголошена держава – ЗУНР, як і інші європейські держави, створила власні законодавчі та виконавчі органи влади, правоохоронні органи та збройні сили. Парламент – Українська Національна Рада та уряд – Державний Секретаріат прийняли низку законів та розпоряджень, що регламентували діяльність усіх галузей державного життя.

13 листопада 1918 р. УН Радою було затверджено Конституційні основи новоствореної держави – «Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії», який визначав територію ЗУНР, яка включала українські етнічні землі і охоплювала Галичину, Буковину і Закарпаття. Територія ЗУНР становила 70 тис. км², населення – 6 млн. осіб. Затверджено герб держави – золотий Лев на синьому тлі, та прапор – синьо-жовтий. Національним меншинам на території ЗУНР гарантувалися рівні права з українським населенням.

ЗУНР постала як демократична держава, політичний устрій якої передбачав модель тогочасної європейської правової держави. ЗУНР стала прикладом можливого українського державного правопорядку, що ґрунтувався на гуманізмі та поступовому затвердженні демократичних засад у суспільстві. На території ЗУНР за весь час існування не було жодного випадку виступів проти цивільного польського населення, чи представників інших національностей. Приклад ЗУНР наочно продемонстрував переваги австрійської правової школи та австрійського політикуму над російським правовим нігілізмом.

В ЗУНР було прийнято низку важливих для існування держави законів: про організацію війська (13 листопада 1918 р.), тимчасову адміністрацію (15 листопада 1918 р.), тимчасову організацію судівництва (16 листопада і 21 листопада 1918 р.), державну мову (1 січня 1919 р.), шкільництво (13 лютого 1919 р.), громадянство (8 квітня 1919 р.), земельну реформу (14 квітня 1919 р.).

Наслідком активної державотворчої діяльності ЗУНР стало відкриття посольств в Австрії, Угорщині і Німеччині й дипломатичних представництв у Чехословаччині, Канаді, США, Бразилії, Італії та інших державах.

Проте великою перешкодою державотворчої діяльності ЗУНР стала військова агресія спочатку Польщі, а згодом Румунії. 1 листопада 1918 р. розпочався польсько-українська війна. Польщу підтримували країни Антанти, насамперед Франція. Польсько-українська війна 1918-1919 рр. завершилася, на жаль, поразкою ЗУНР. Падіння ЗУНР у протистоянні з Польщею було зумовлене, передусім, кількісним переважанням польських військ, підтриманих Антантою, а також у зв'язку з невдачами українців у дипломатичній боротьбі, адже поляки переконали держави Антанти в ідеологічній близькості керівництва ЗУНР і УНР з більшовиками, які на той час вважалися найбільшою загрозою для Європи. До середини 1919 р. Польща, якій матеріально, дипломатично та збройно допомагала Антанта, витіснила українську владу та Українську Галицьку Армію з Галичини за Збруч, на Велику Україну. Згодом звідти, після падіння УНР, українська влада (президент, уряд, депутати УН Ради, інші державні органи) переїхали у Відень, де продовжували (вже на еміграції) свою діяльність. Там же у Відні, був розроблений проект Конституції ЗУНР. Українська влада добивалась у країн Антанти визнання ЗУНР і усунути польську владу та армію з території ЗУНР, оскільки вони були окупантами, які діяли всупереч волевиявленню корінного українського населення. Проте 25 червня 1919 р. Верховна рада Антанти прийняла рішення «уповноважити» збройні сили Польщі окупувати (тимчасово) територію ЗУНР (Східної Галичини) аж до остаточного вирішення долі цього краю. Еміграційна влада ЗУНР рішуче запротестувала, але це не допомогло: Польща мала у Антанти значно більший авторитет і вагу. Влада ЗУНР продовжувала активну діяльність (дипломатичну) щодо визнання ЗУНР Антантою[4, с. 318-325].

Між тим, навесні 1920 р. розпочалась польсько-радянська війна. На частині земель Східної Галичини, зайнятих Червоною Армією, 15 липня 1920 р. було проголошено територіальне утворення – Галицьку Соціалістичну Радянську Республіку зі столицею у Тернополі, ліквідоване 21 вересня. Польсько-радянська війна закінчилася мирними переговорами у м. Рига, на які прибули, не будучи, однак, запрошеними, делегації ЗУНР та УНР. Польсько-радянським переговорам безуспішно намагалися протидіяти посол УНР у Латвії В. Кедровський, представник уряду УНР С. Шелухін та делегація ЗУНР під проводом К. Левицького. Їх правда, ніхто не залучав до переговорів (виступали на брифінгах перед кореспондентами газет). Мирний договір був підписаний у Ризі між представниками Польщі та РРФСР і УСРР, який формально закінчив польсько-радянський конфлікт 1919–1920 рр., санкціонував поділ українських та білоруських земель між Польщею і Радянською Росією та фактично анулював Варшавський договір. За Ризьким договором 1921 р. до складу Польщі всупереч волі українського населення відійшли землі Східної Галичини і Західної Волині, які в історичній та істотко-правовій літературі отримали назву Західна Україна. Кордон між Польщею і Радянськими республіками Білорусії та України визначився по східних межах Рівненського повіту і р. Збруч. Делегація ЗУНР виступала з різким протестом, опублікувала у пресі ноту «До всіх», але це не допомагало. З протестами і вимогами визнати ЗУНР її влада виступала на міжнародних конференціях у бельгійському

місті Спа (5-16 липня 1920 р.), Севрі (поблизу Парижа 10 серпня 1920 р.) та ін. Покладала надії на Лігу Націй, пославши свою делегацію, яку особисто очолив президент Є. Петрушевич у Женеву, де у листопаді 1920 р. розпочалося засідання Ліги Націй.

Проблема державної незалежності ЗУНР розглядалася на різних міжнародних форумах упродовж 1919–1923 рр. Була навіть прийнята постанова Ліги Націй (23.II.1921 р.), що Східна Галичина не є частиною Польщі, вона не мала мандату від Ліги Націй на Східну Галичину, бо була тільки «фактичним мілітарним окупантом цього краю». Але Рада послів Антанти не поспішала повернути владі ЗУНР хоч би територію Східної Галичини. Зрештою й польські дипломати надіслали усім міжнародним організаціям ноти, так зване «обґрунтування» Польщі на територію ЗУНР. Польщу активно підтримували США, Франція, Італія й ін. І ось 14 березня 1923 р. на пропозицію спеціальної комісії Ради послів країн Антанти остання визначала територію Східної Галичини, тобто ЗУНР, без жодних застережень за Польщею. Протести влади ЗУНР і українського населення Галичини не допомогли. Намагаючись змінити рішення Ради Послів греко-католицький митрополит Андрей Шептицький зустрічався з Прем'єр міністром Франції Раймоном Пуанкаре, але безуспішно. Невдовзі влада ЗУНР припинила свою діяльність. Саме ця дата (14 березня 1923 р.) є остаточним терміном завершення боротьби українського народу за свою державну незалежність після Першої світової війни.

Долю України на довгі десятиріччя знову вирішували чужинці. Політику диктував той, хто мав силу. ЗУНР зазнала поразки, залишившись без жодної підтримки. Чимала провина у цьому керівників ЗУНР, які хоч і робили все можливе для порятунку рідного краю, держави, допустили чимало прорахунків.

Це, в першу чергу, певна політична нерішучість, політика вичікування, відкладання на пізніші часи вирішення гострих соціально-економічних проблем, неенергійне, нерішуче ведення війни, військово-стратегічні прорахунки, невдале командування військами на перших етапах війни, коли вже тоді можна і необхідно було добитися серйозного успіху, що послужив би міцною запорукою боротьби за державність; це – зайва толерантність до нещадних ворогів. Однією з головних помилок ЗУНР була майже сліпа віра у всемогутність і справедливість Антанти, тобто надія на когось, а не на свої власні сили, на свій народ. Пізніше, перебуваючи на еміграції президент ЗУНР Є. Петрушевич, зрозумівши помилку і виступаючи на засіданні Ліги Націй у 1923 р., сказав доленосні слова, які актуальні і наш час: «Самими голослівними заявами і протестами, самим пасивним чеканням на ласку світу український народ нічого не досягне, коли не докаже своєї волі до державної незалежності активною боротьбою» [5, с. 500].

Основною причиною падіння ЗУНР була військова агресія Польщі і Румунії, надзвичайно складні міжнародні обставини, підтримка післявоєнною Європою експансіоністських, загарбницьких дій щодо ЗУНР Польщі та Румунії. Власне, зовнішньополітичні фактори й були основною причиною загибелі обох українських держав: щодо УНР — це наступ російських більшовицьких військ, підтриманих місцевими більшовиками, що зайняли всю Україну; щодо ЗУНР — це захоплення її території Польщею й Румунією. З внутрішніми негараздами та проблемами обидві українські держави напевне могли б справитись, а ось із зовнішньою агресією з боку значно сильніших сусідів не змогли.

Західно-Українська Народна Республіка мала важливе історичне значення. Це була чергова спроба українського народу відновити національну державу, спроба звільнитися від вікової влади чужинців, влади, яка різними способами нав'язувала своє панування, своє право, свою ідеологію, свою історію. Великим позитивом було й те, що українці заявили про себе всьому світові як окрема нація, яка має право на власну

державу; значно підвищився рівень національної свідомості тогочасного українського народу; українці здобули досвід державотворення, який міцно вкоренився в історичну пам'ять і став надбанням наступних поколінь борців за Українську державу, в тому числі і ХХ ст. Історичне значення ЗУНР також полягає в тому, що було збережено ідентичність української нації й поглиблено процес українського державотворення, який бере початок від часів Київської Русі.

Які уроки необхідно винести з періоду діяльності ЗУНР?

Необхідність єдності усіх політичних сил держави та консолідації українського суспільства. Саме відсутність такої єдності була основною причиною поразки української національно-демократичної революції 1917–1923 рр. і є найважливішим уроком для сучасної України. Враховуючи історичні уроки та сучасні події на Сході України, насамперед потрібно: зміцнювати свою обороноздатність, усвідомлюючи, що захист територіальної цілісності України покладається на власний народ; покращувати рівень життя народу, особливо пенсіонерів, забезпечувати працевлаштування українській молоді, оперативно вирішувати невідкладні соціально-економічні завдання, турбота про забезпечення добробуту народу; формулювати чітко програмні завдання розбудови національної держави; активізувати агітаційно-пропагандистську роботу серед народу; здійснювати забезпечення єдності державної влади в суспільстві та взаємної довіри загалом; гарантувати зовнішньополітичні та зовнішньоекономічні інтереси держави.

Однією з найважливіших проблем сьогодення є формування патріотичної політичної еліти, яка б відстоювала соціальну справедливість і рівність, дотримувалася б верховенства права, уникала відірваності від народу, мала повну довіру у свого народу, дбала про його добробут, а не про свій власний тощо. Особливе завдання покладається на українську дипломатію, яка повинна переконати західних партнерів, зокрема США і Велику Британію як підписантів Будапештського меморандуму, виконати свої політичні і моральні зобов'язання перед Україною.

Сьогодні, коли захист державного суверенітету і територіальної цілісності України ставить нові завдання і проблеми, необхідно врахувати уроки української історії, використовувати досвід попередніх періодів української державності та причини їх занепаду. І в цьому відношенні державно-правовий досвід Західно-Української Народної Республіки є особливо актуальним для сучасної України.

Список використаних джерел:

1. Іванченко Р. Четверте воскресіння України. *Урядовий кур'єр*. 21 серпня 1999. № 157.
2. Безклубий І.А., Гриценко І.С., Шевченко О.О. Історія українського права: посібник. Київ, 2010. 336 с.
3. Тищик Б.Й. Західно-Українська Народна Республіка (1918-1923). Історія держави і права. Львів: Тріада плюс, 2004. 392 с.
4. Бойко І.Й., Тищик Б.Й. Західноукраїнська Народна Республіка. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т.* Харків, 2016. Т. 1: Історія держави і права України / редкол.: В.Д. Гончаренко (голова) та ін.; Національна академія правових наук України; Історія держави і права ім. В.М.Корецького НАН України; Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. С. 318—325.
5. Тищик Б.Й., Бойко І.Й. Історія держави і права України: акад. курс: підручник. Київ, 2015. 808 с.

